

Mahalle Kültürünün Özünü Teşkil Eden Sosyal Bireyden Sosyal Devlete Dönüşüm

Merve BULDUR¹

¹E-mail: mervesirinbilek@gmail.com; Öğr. Gör. Yalova Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu,
Yabancı Diller Bölümü, Yalova / Türkiye.
Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet ABD, Doktora Öğrencisi.

Özet

Yüzyıllardır Türk toplum yapısındaki geleneksel denetim mekanizmalarının etkisi gücünü yitirmektedir. Modernleşme ve kentleşme sonucunda, toplumun önemli geleneksel sosyal hizmet sağlayıcılarından mahallenin, sosyal ilişkilere yönelik hizmet fonksiyonunu yitirmesiyle bireyselleşme ve yalnızlaşma kaçınılmaz olmuştur. Bu durum, geleneksel yapıya uymayan bir biçimde sosyal problemlere karşı duyarlılığının zayıflamasına ve ortaya çıkabilecek sorunların önlenmesi bir yana, sorunlara duyarsız kalan ve sosyal sorumluluklarını devlete veya ilgili diğer kurumlara devreden bir toplumun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yaşanan bu değişimlerle birlikte, sosyal devletin sosyal problemleri tek tek tespit edip çözebilmesi neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Sosyal problemlerin önlenmesi ve sağlıklı bir toplumun oluşturulabilmesi için sosyal devletin yanı sıra bireyin, ailenin ve sosyal çevrenin üzerine de önemli sorumluluklar düşmektedir.

Bu çalışma, Türk toplumunda mahalle kültürünün yitirilmesiyle ortaya çıkan bireyselleşme ile birlikte toplumun sosyal sorunlara kayıtsız kalışını irdelemeyi ve bu sosyal dönüşümün sosyal devlet anlayışı ile ilişkisini literatür bağlamında ele alarak ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Bireyselleşme, mahalle kültürü, komşuluk, sosyal devlet, sosyal hizmet.*

Abstract

For centuries, the influence of traditional control mechanisms in the structure of Turkish society has been losing its power. As a result of modernization and urbanization, individualization and isolation have become inevitable when the neighborhood, one of the important traditional social service providers of the society, loses its service function for social relations. This situation, in a nonconforming manner, has led to the declination of sensitivity to social problems and the emergence of a society that is insensitive to problems and transfers its social responsibilities to the state or other relevant institutions let alone the prevention of problems that may arise. With these changes, it has become almost impossible for the social state to be able to identify and solve social problems one by one. In order to prevent social problems and to create a healthy society, besides the social state, important responsibilities fall on the individual, the family and the social environment.

This study aims to examine society's indifference to social problems with the individualization that emerged with the loss of neighborhood culture in Turkish society, and to reveal the relationship between this social transformation and the social state understanding in the context of the literature.

Keywords: *Individualization, neighborhood culture, neighborhood, social state, social work.*

GİRİŞ

Sosyal hizmet, temel olarak dezavantajlı veya riskli gruplara, yaşlılara, çocuklara, engellilere yönelik bakım ve yardım hizmetlerini kapsamının yanında, yalnızca bu konularla sınırlanamaz. Sosyal hizmet meslek ismini literatüre kazandıran Jeffrey Brackett, “sosyal” sözcüğünün, “insanın aile üyeleri, arkadaşlar ya da kişinin içinde bulunduğu kültürel-etnik grup, okul, iş ortamı, yaşadığı muhit, topluluk gibi sayısız önemli etken ile olan ilişkisini betimlediğini” bildirmektedir. “Hizmet” kavramını ise mesleği “hayır işlerinden ayırmak”; yapılan eylemlerin “düzen, disiplin ve sorumluluk ile icra edildiğini vurgulamak için” kullanmıştır (Sheafor ve Horejsi, 2014: 21-22). Sosyal hizmet; "insanı ve toplumu" odak noktasına almaktadır. Bu şekliyle sosyal hizmet, “insanın yaşam alanları ve etkinlikleri içerisinde ortaya çıkan, birey ve toplum sorunlarını, bunları yaratan, tetikleyen nedenleri, tespit etmeyi ve çözmeyi görev edinmiş bir meslektir” (Yolcuoğlu, 2012: 65). Cılgı (2004: 36), demokratik toplumda toplumsal etkileşim mekanizmalarını, insanın ve toplumun üretkenliğini harekete geçirerek yaşam koşullarının gelişmesini sağlamaya vurgu yapar. Zastrow da (2013: 9) sosyal çalışmacıların “mikro (birey ile bire bir çalışma), mezo (ailelerle ve diğer küçük gruplarla çalışma) ve makro (örgütler ve topluluklarla çalışma veya yasalardaki ve sosyal politikadaki değişiklikleri araştırma)” olmak üzere üç düzeyde bilimsel araştırma ve uygulama yaptığını dile getirir.

Sosyal hizmet düşüncesinin çıkışı insanlık tarihi ile eş tutulabilirken, modern anlamda sosyal hizmet kavramı ve mesleği sanayi toplumunun oluşumu ile ortaya çıkmıştır. Özellikle sanayi devrimi ile başlayan dönemde değişen toplumsal yapı ve gelişen sosyal devlet kavramlarıyla birlikte sosyal hizmet olgusu daha fazla önem kazanmıştır. Sosyal hizmet hızla değişen toplumsal yapı içinde, insanı anlama çabası ile insana yardım etmeye çabalayan bir bilim dalı ve meslek haline almıştır.

Toplumlar geçmişten bu yana farklı düşünürler tarafından farklı şekillerde ele alınırken geleneksel toplum ile modern toplum birbirlerine karşıt olarak sınıflandırılmaktadır. Genel algı geleneksel toplumun hoşgörüsüz ve terk edilmesi gereken yaşam tarzlarına ve düşünüş biçimlerine sahip bir toplum olduğunu kabul ederken; modern toplumun ise aydınlanma toplumunu, her türlü iyi ve güzeli barındıran hoşgörülü, özgürlükçü toplum olduğunu kabul etmektedir. Geleneksel toplum, sanayileşme ve kentleşme sonucunda modern topluma evrilirken eskiye dair birçok gelenek, adet ve örf iyisiyle kötüsüyle terk edilmiş veya olumsuz eleştirilere maruz kalmıştır. Bu durumun sonucunda gerçekleşen değişim birtakım sosyal problemlere yol açmıştır. Geleneksel toplumlarda gözlenebilen mahalle kültürü, bireylerin ve ailenin korunması, sosyal normların aktarımı, sosyal kontrol veya denetim, sosyal hizmetlerin yürütülmesi açısından büyük önemi haiz olmuştur. Mahalle sadece sakinlerini değil mahalleyle teması olan herkesi/her şeyi gözetim altında tuttuğundan, bu durum bireylerin gözlem altında oldukları için özgürlüğün kısıtlanması açısından olumsuz eleştirilere maruz kalmıştır. Bununla birlikte, toplumsal yapıya gelebilecek her türlü bozucu unsura karşı tetikte olduğundan, mahalle kültürü, toplumun iyilik hali açısından koruyucu-önleyici bir sosyal hizmet mekanizması olmuştur.

Küreselleşmenin ve kentleşmenin sonucunda oluşan yeni yapılarda mahalle kültürü eskiye nazaran yaşatılmadığından, bireylerin herhangi bir ihtiyaç halinde geleneksel toplumlarda olduğu gibi ailelerine ya da komşularına ulaşma imkânı nispeten daha azdır. Geleneksel toplumda sosyal sorunlar büyümeden gözlemlenip sosyal destek mekanizmaları tarafından önlenirken, kalabalıklar içinde yalnız bireylerden oluşan kentleşmiş, modern toplumlarda paylaşılamayan problemler zaman içinde sosyal devlete havale

edilmektedir. Ancak bu havale edişte sorunlar mikro düzeyde bireyde, makro düzeyde ailede, mezzo düzeyde de toplumda gerçekleşmekte ve tedavi edilmeye çalışılmaktadır. Bu durum ise sosyal hizmetin asıl hedefi olan herhangi bir sosyal problemin gerçekleşmeden önce tespit edilip önlenmesi prensibine ters düşmekte ve bu sebeple sosyal hizmet, “tedavi edici” maksatla uygulanmaktadır.

Çalışma a) modernleşme ve kentleşmeyle birlikte mahalleye has birincil, yani yüz yüze ilişkiler ağının bireyselleşmeye ve yalnızlaşmaya evrilmesini, b) toplumda kendi iç dinamizmini ve kuşatıcı rolünü yitiren ‘mahallenin dönüşümü’ nü, c) bu süreçle birlikte sosyal hizmetleri toplumsal duyarlılıkla üstlenen mahallenin ve mahalle kültürünün yerini sorumlulukların devredildiği sosyal devlete terk etmesi temelinde şekillenmektedir.

1. Geleneksel Mekân “Mahalle”, Mahalle Kültürü ve Sosyal Birey

Mekân kavramı hakkındaki söylemler insanlık tarihi kadar eski ve köklü bir birikimdir. Birçok bilim bu kavrama bir tanımlama getirmeye çalışmıştır. Matematik, geometri ve teoremlerinde bu terim bir soyutlama olarak kalmışken (Lefebvre, 2014: 21), felsefede Aristo, Eflatun ve Descartes’in sorularına konu olmuştur. Küreselleşme ve sanayileşme ile beraber ortaya çıkan kent sorunsalı ve yeni oluşan kent toplumu kavramları tartışılmaya başlandığında, mekân kavramı sosyoloji biliminin incelediği önemli alanlardan biri olmuştur. Bu kavram, farklı kuramlarda farklı şekillerde tanım bulmuştur.

Mekân, bireyin varlık sahnesine ayak bastığı yer olma noktasında önemi haizdir. Mekân sözlüklerde “var olanların içinde yer aldığı, tüm sınırlı büyüklükleri içine alan uçsuz bucaksız büyüklük; boşluk; sınırsız ortam; yer kaplama” (Cevizci, 1997: 468-9) olarak tanımlanmaktadır. Mekân kavramıyla ilgili tartışmalar, mekânın insan ve toplumla yakından bağlantılı olması sebebiyle yıllardır sosyolojinin konusu olmuştur. Bu tartışmaların bir boyutu sosyal düşünce ve sosyolojide önemli etkisi olan coğrafyacı yaklaşımla ilgilidir. İbn-i Haldun ve Montesquieu gibi düşünürlerin de dâhil olduğu bu yaklaşımda, yerin toplumun üzerinde her açıdan etkili olduğunu savunur. Marx, Durkheim, Weber, Simmel ve Tönnies gibi düşünürlerin içinde olduğu klasik sosyolojide ise mekân tartışması daha çok kent ve kasabalara yöneliktir (Alver, 2013: 23).

Post-modern açıdan mekânın tanımlanması ve mekânın üretimi kavramıyla gündeme gelen Henri Lefebvre’ ye göre de “mekân, pasif, boş bir şey olarak ya da ‘ürün’ gibi, karşılıklı mübadelede bulunmaktan, tükenmekten ve yok olmaktan başka anlamı olmayan bir şey olarak düşünülemez. Bir ürün olan mekân, etki ya da tepki yoluyla bizzat üretime müdahale eder... Mekân kavramı tek başına bırakılamaz ve statik kalamaz; diyalektikleşir: Ürün-üretici olan mekân, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin dayanağıdır” (2014: 24). Toplumsal mekân, toplumla birlikte değişir ve bu yüzden bir tarihe sahiptir. Mekân kavramında, zihinselle kültürel olanın ve toplumsalla tarihsel olanın birbirine bağlandığı görülür (25). Dolayısıyla mekân toplumla birlikte var olmakta ve üretilmektedir.

Bu noktada mekân ve yer kavramlarının kapsam ve içerik açılarından birbirinden farklı anlamlara gelmesi önemli bir ayrıntıdır. Yer, lokasyonlara denk gelen ve insanların deneyimleriyle alakasız bir alan iken; mekân insanların etkileşimleriyle oluşan sistemleri ifade eden bir varoluş alanıdır. Bundan dolayıdır ki mekân bir sistem olarak ele alınması gereken ve insan ilişkilerini içinde barındıran bir kavramdır (Yıldız ve Alaeddinoğlu, 2011: 849-850). Yer, insanın ona elini değmesiyle mekânlaştığı için insan ve toplumun edimleriyle değerlendirilmelidir. Dolayısıyla mekân toplumsaldır. Aynı zamanda, mekân durağan, sabit bir kavram olmak yerine hareketli, değişen ve değiştiren bir özelliğe sahiptir.

Zamanın ve insanın şahitliğinde sürekli devam eden bir mekân üretimi mimaride gözlenebilmektedir. İnsan ve toplumun kimliği, yaşam tarzı ve hatta kültürü mekâna yansır. Bu yolla toplumun düşünce tarzı, gelenekleri ve zaman içinde geçirdiği değişim/dönüşümler, bunların mekâna yansımalarıyla açıkça görülebilir (Alver, 2013: 18-19).

Mahalle, şehrin en küçük yerleşim birimi olarak birbirini tanıyan, ortak bir görüşü ve kültürel potansiyeli olan bir topluluktur. Mahalle, İslam şehir hayatında, kendi kendini kontrol ve idare edebilen bir yapı olmuştur. Mahalle, İslam'daki komşuluk hukuku üzerine kurulu bir saygı, sorumluluk ve dayanışma içermektedir. Bundan dolayı bir birlik duygusu ve sosyal dayanışmaya sahiptir. Mahalle, toplumun fertlerine bir aidiyet duygusu vermenin yanında, kendi inanç ve değerlerine uyumlu yaşamaları noktasında sıkı bir kontrol mekanizmasıdır. Mahalle kendi sorunlarını yerinde halleden bir özelliğe sahip olması açısından da geleneksel İslam şehirlerinde önemli bir yönetim ve kontrol birimi olarak işlev görmüştür. Çoğu mahallede, İmam başkanlığında halkın dürüstlük ve adaletine güven duyarak seçtiği bir yönetici heyet bulunmuş ve çıkan anlaşmazlıklar ve sıkıntılar heyet tarafından yerinde çözülmüştür (Demirci, 2012: 86-87).

Mahalle sözcüğünün anlamına bakıldığında Arapça “bir yere yerleşmek, konmak, inmek” anlamındaki “hall” kökünden türemiş bir mekân ismi olduğu görülmektedir. Mahalle kentin kurucu birimi, özü ve temelidir. Halkın ikamet ettiği bir mahal, bir yaşam alanıdır. Mahalle sınırlı bir mekândır; fiziki, toplumsal ve kültürel sınırlara sahiptir. Bu yüzden her mahallenin kendine has bir kimliği vardır. Mahalleler arasında geçiş yapıldığında, somut sınırlarının yanında hayat tarzındaki farklılaşmadan anlaşılabilir olan soyut sınırlar da göze çarpar. Mahalleyi temelinde kuran insan olduğu için, mahalle sadece mekânlardan oluşan bir bütünlük değil, aynı zamanda kültür ve toplumsal ilişkilerin oluşturduğu bir yapıdır. Dolayısıyla, mahallenin iki kurucu ilkesi mekân ve insandır (Alver, 2013: 19-22). Mahalle, tüm mekânlar gibi kendine özgü yapı ve kültüre sahiptir, kültürle kimliklenmektedir. Mahalle kültürünü, mahallede yaşayan insanların yaşantıları, değerleri, örf, adetleri, inançları oluşturur. Dolayısıyla, her mahallenin kendine has bir yaşam tarzı bulunur. İnsan, mekân ve toplumsal ahlak mahallenin temel bileşenleri arasında yer almaktadır (Alver, 2013: 143-145).

Yüzyıllardır Türk toplumunun sahip olduğu mahalle teşkilatı, belediyece faaliyetlerinin yürütüldüğü bir birim olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu döneminde, “Avarız Sandığı” veya “Avarız Vakıfları” mahallenin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kurulmuştur. Mahalle halkının bağışları, zenginlerin tasarrufları, sadakalar ve adaklardan oluşan fonlar, imam ve mütevellî tarafından ihtiyacı olanlara, mahalleli bir kefil olmak suretiyle borç halinde verilmiştir. Bu para sadece geçim sıkıntısı yaşayanlar için değil, aynı zamanda fakir cenazelerini kaldırma, mahalle kaldırımlarının bakımı, su masrafları, cami ve mekteplerin bakımı, imam, müezzin, bekçi ücretlerinin karşılanması gibi giderler için de kullanılmıştır (Demirci, 2012: 87).

Mahalle Türk toplumunda sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın etkin bir birimi olarak çalışmıştır. Kentleşme öncesi mahalleleri dayanışma içinde yaşayan büyük bir aile olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda somut bir sosyal dayanışma örneği olarak son otuz yıl içinde yavaş yavaş kaybedilen bakkal dükkânları verilebilir. Bakkallar, mahallenin hem maddi hem manevi destekçisi olarak parası olmayan mahallelinin ihtiyacı doğrultusunda alışverişini yaparak veresiye defterine yazdırdığı küçük işletmeler olmuşlardır. Sadece söz üzerine yapılan bu anlaşmaya sadık kalarak, borcu olan mahalleli çoğunlukla eline para geçer geçmez borcunu kapatmıştır. Kentleşme ve küreselleşmenin etkisiyle son yıllarda yerini

marketlere ve büyük alışveriş mağazalarına bırakan bakkallar da mahalle ile birlikte yitirilen değerlerimiz arasında gösterilebilir.

Mahallenin kendine özgü mahalle kültürünü oluşturan en önemli yapıtaşı komşuluk sistemi ve komşuluk ilişkileridir. Komşuluk, “belirli bir coğrafi çevre içinde birbirlerini ziyaret eden, şahsen veya ismen tanıyan, karşılıklı yardımlaşan, ödünç alan ve ödünç veren, birbirlerinin aletlerini ve malzemelerini kullanabilen, sıkı sosyal ilişkiler kurmuş olan, sayı bakımından çok fazla olmayan ailelerden kurulu küçük yerel yapı” olarak tanımlanabilir (Nirun, 1991: 169). Mahalledeki komşuluk ilişkileri ile birlikte bireyler yüz yüze ilişki içinde olup birçok durumda birbirlerine sosyal destek sağlamaktadır. Mahalleye anlam kazandıran bu mekânda insanların karşılaşma ve buluşmalarıdır. Bu anlamda mahalle bir sahne olarak bireyleri meydana inmeyi tetikler. Çatışma, uzlaşma, kavga ve dostluğun yaşandığı mahallede sosyal bireyler yaptıklarıyla ve ilişkileriyle göz önünde oldukları için davranışlarında dikkatli olmaktadır (Alver, 2013: 29-30). Dolayısıyla, mahalleli, mahallenin yazılı olmayan kurallarına uymak zorunda olduğunu sosyal mekanizmalarla öğrenir. Öğrenilen sosyal kurallar, bireyler arasında aktarılarak bir mahalle kültürünün oluşmasına zemin hazırlanır.

Mahallenin sosyal yardımlaşma ve dayanışma yanında bireylerin güvenliğini sağlama ve suçun önlenmesi gibi önemli işlevleri de bulunmaktadır. Bizim mahalle algısı, aynı mahallede yaşayan kişilerin çocukluğundan itibaren zihninde gelişip eylemlerine etki eden bir algı ve aidiyet hissidir. Bu sahiplenme hali beraberinde savunma, koruma ve korunmayı da getirir. Bizim mahalle algısı, bir mahallede yaşayan insanların hepsini saran bir algı olmasa da, özellikle sıkıntılı durumlarda daha çok hissedilen bir algıdır. Farklı mahalleler arası kavgalarda, cenaze, düğün gibi beraberliğe ihtiyaç duyulan anlarda, bu algı gözlenebilir (Alver, 2013: 49-50). Bu noktada, mahalle ve mahalle kültürüne yönelik gelen en önemli eleştirilerden biri göz hapsidir. Mahallede olayların ve mahalleye girip çıkan kişilerin komşular tarafından gözlenmesi, bireylerin özel yaşantılarına taciz şeklinde algılanıp eleştirilmektedir. Modernleşmeyle beraber sunulan yaşam merkezlerinin ve yaşantının daha özgür ve bireysel olduğu öne sürülür. Hâlbuki bu konular incelendiğinde, güvenliğin had safhada olduğu, apartman sitelerine girip çıkanın sürekli kontrol edildiği göz önünde bulundurulduğunda, mahalleden daha kapalı ve kontrollü olduğu söylenilebilir.

2. Modernleşme Sürecinde Yitirilen Mahalle Kültürü ve Sosyal Devletin Çıkmazı

Geleneksel toplumda toprağa bağlı olarak yaşayan cemaatler, sosyal bilimler literatüründe, halk olarak ifade edilirken, modern toplumun modernleşme sürecinde topraktan koparıp kentlere yığıldığı yeni toplumsal olgu ise kitle ifadesini bulur. Ulus’un oluşumunu çağrıştıran kitle toplumu, cemaat halinin kökünden koparak kaybolmasıyla meydana gelmiştir. Kitle toplumu, kentlerin büyümesi ve nüfusun buralarda yoğunlaşması, fabrika örgütlenmesi ve meta üretimi, kapitalist iş bölümü ve işçi sınıfı hareketleri gibi özelliklere sahiptir (Yelken, 2012: 247-248). Dolayısıyla, günümüzde özellikle kent merkezlerindeki, aşırı nüfus artışı, metanın hızlı ve çok sayıda üretimi ve tüketimi, modernleşme sürecinde oluşan yeni toplumsal olgu olan kitle toplumunun bir örneğidir.

Modernleşmenin beraberinde getirdiği bireyselleşme olgusu ile birlikte modern toplumlarda “bireysel özgürlük teması” önem kazanmıştır. Bireyselleşmeyi takiben toplumun bireylerinde yabancılaşma, bireyselleşmenin bir bedeli olarak ortaya çıkmıştır (Tutar, 2012: 60). Şehir, günümüzde kentleşme sonrasında belirli bir yaşam biçimi olarak yorumlanmakta ve modernleşme ile sekülerleşmenin mekânı ve zamanı dönüştürmesi sonucunda şehir hayatına özel bir görev yüklenmektedir. Modern şehir hayatı,

birincil cemaat yapılarının olduğu gelenekselin karşısında, ikincil ilişkilerin, bireyselleşmenin olduğu seküler bir alan olarak tanımlanmaktadır. Geleneksel yapılardaki normlar, adetler, bağlılıkların yerini bilimsel ve teknolojik gelişmelere paralel olarak yeni kurumlaşmalar almıştır fakat bu modern şehir hayatı sosyal ve psikolojik açıdan çeşitli yeni sorunlara sebep olmaktadır (Çelik, 2012: 254).

Sanayi devrimi ve beraberindeki liberal kapitalizm sistemi uygulamaları ekonomik ve toplumsal açıdan hedeflenenleri gerçekleştirememiştir. Özellikle de toplumsal anlamda sebep olduğu sınıf çatışmaları, sosyal sorunlar ve buna karşı yapılan protesto hareketleri bu sistemi tehdit etmeye başlamıştır. 1929 Krizi ve Dünya Savaşları bu sistemin iyi işlemediğini kanıtlamış, bu tarihlerden sonra devlet ekonomik ve sosyal alanda daha müdahaleci bir tavır takınmaya başlamıştır (Bozkır Serdar, 2014: 32). Ulus devletler, artan refah sonucunda sosyal politika uygulamalarında daha çok kontrol sahibi olmaya başlamışlardır. Bu devletler 1945 sonrasında topluma yönelik sağlanacak refah uygulamalarını devlet görevi olarak kabul ederek devlet tekeline almışlardır. Bu durum zaman içinde birçok gelişmiş ülkede sosyal devletçi yaklaşımlara yol açmıştır (Kesgin, 2012: 171). 19. Yüzyıl itibarıyla Osmanlı Devleti'nde de II. Mahmud döneminde vakıfların idaresinin merkezileştirilmesi ve özellikle II. Abdülhamid döneminde sosyal hizmet uygulamalarının daha görünür bir biçimde merkezi devletin görevi olarak kabul edildiği bilinmektedir. Devlet topluma yönelik sağlanacak olan hizmetleri tek eline almasıyla bu hizmetlerin sorumluluğu zaman içinde devlete bırakılmıştır.

Tanzimat döneminde birçok alanda olduğu gibi toplumsal alanda da yeni uygulamalar ve değişiklikler yaşanmıştır. Bunlarla birlikte Türk toplumunda büyük bir toplumsal dönüşüme şahit olunmuştur. Tanzimat, topluma yeni bir çehre verme ve modernleşme adına her alanda, özellikle de kökleşmiş şehir yapısında değişiklikler yapmıştır. Geleneksel doku yerini modern unsurlara bırakmaya başlamış ve yerleşim düzeni önemli ölçüde değişmiştir. Mahallelerin oluşma esasları farklılaşmış, zenginler moda sentlere taşınarak mahallelerini terk etmişlerdir. Bu şekilde şehir ve mekân alanında da toplumsal dönüşüm gerçekleştirilmiştir (Alver, 2013: 40). Geleneksel mahalle kültürünün zamanla yitirildiği bu dönüşüm, tüm şehri ve özelden mahalleyi büyük oranda etkilemiş ve geleneksel dokuyu bozmuştur. Zamanla, şehrin silüetindeki değişim ve dönüşüm insanların yaşam tarzlarına, düşüncelerine ve duygularına da sirayet etmiş; geleneksel olan modernleşme ve kentleşme adına terk edilmeye başlanmıştır.

19. yüzyılda sosyal politikalarda yaşanan bu değişimlerle Türk toplumunun yaşamış olduğu toplumsal dönüşüm arasında bir neden-sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Önceleri toplumu oluşturan bireylerin mahalle kültürü içinde gündelik hayata sosyal katılımı daha fazla olurken, mahallelerin dağılması, kentleşme ve kente doğru gerçekleşen düzensiz göçler sebebiyle mahalle yapısında çözümler ve dönüşümler gerçekleşmiş ve bununla birlikte toplumun yaşadığı çevreye sosyal katılımı azalmıştır. Yerel yönetimin, sosyal kontrolün, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın mekânı olan mahallelerin geleneksel havasının bozulmaya başlamasıyla, şehrin en önemli yapıtaşında kırılmalar oluşmuş ve zamanında, yerinde çözülemeyen sosyal sorunlar, sosyal devletin üzerine bırakılmıştır. Bu sebeple, mahalle ortamının birincil ilişki çevresinden uzaklaşan bireyler, sosyal destek mekanizmasından mahrum kalmışlardır. Sonuç olarak, bu mekanizma ile önlenemeyen sorunlarla başa çıkılmayarak bu sorunlar sosyal devlete aktarılmış ve tam olarak hedeflenen çözümler sağlanamamıştır. Aynı zamanda, Türk toplumunun geleneksel sosyal hizmet mekanizması bu durumdan olumsuz etkilenerek zamanla toplumun bireylerinde sosyal sorumlulukların sosyal devlete devri algısı oluşmuştur.

19. yüzyılın son yıllarında tüm dünyada yaşanan ekonomik kriz ve bunu takiben neo-liberal düşüncenin etkisi ile birlikte devletin ekonomik ve sosyal müdahaleciliğinin azalması gerektiği tartışılmaya başlanmıştır. Devletin ekonomiyi kontrol rolünü bırakması, yaptığı sosyal harcamaları azaltması ve serbest piyasa hareketlerinin desteklenmesi gerektiği neo-liberal politikaların temel argümanları arasında olmuştur (Bozkır Serdar, 2014: 36). Özellikle Kıta Avrupası ülkelerinde küreselleşme ile birlikte çözülmeye başlayan refah devleti sonucunda daha önce merkezi devletin tekelinde tutulan sorumlulukların paylaşılması durumu gündeme gelmiştir.

Küreselleşen dünyada sosyal devletin dönüşümü ulus devletlerin çözülmeye başlamasıyla ekonomik ve yönetsel olmak üzere iki boyutta gerçekleşmiştir. İlk boyutu merkezi devletin ekonomik yetkilerini IMF, OECD ve WTO gibi ulus üstü kurumlara devretmesi ve yapılan bölgesel işbirliği antlaşmaları oluşturmaktadır. İkinci boyut ise, merkezi devletin üzerindeki yetki ve sorumlulukları alt birimleriyle paylaşması ve yerel yönetimlerin daha aktif hale getirilmesi vasıtasıyla devletin ara örgüt görevini üstlenmesi şeklinde ifade edilebilir (Özaydın, 2008: 168). Bu süreçte sosyal politikaların da IMF, OECD ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar tarafından küresel sosyal politika yönünde dönüştürülmesi söz konusu olmuştur. Küresel sosyal politika olgusunu, küresel aktörlerin desteklediği gönüllü örgütlenmelerin oluşumu da ortaya koymaktadır. Bu gönüllü kar amacı gütmeyen organizasyonlar sosyal devletin ve sosyal hizmet sağlayan diğer eski kurumların çekildiği alanı doldurmayı hedeflemiştir (175). Sonuç olarak 18. yüzyılın sonlarından başlayarak günümüze kadar etkileri süren sanayileşme, kapitalizm ve küreselleşme seyrinde dünya çapında toplumlarda ortaya çıkan sosyal sorunlara çözüm önerisi olarak oluşan sosyal devlet zamanla etkisini yitirmeye başlamıştır. Bu süreç önceden sosyal devletin tekeline aldığı sorumluluklarını yerel yönetimlere ve gönüllü sivil toplum örgütlerine devretmeye başlaması şeklinde evrilmiştir.

Türk toplumunun yüzyıllar boyunca aktardığı geleneksel sosyal hizmet kültürü küresel anlamda etkileri olan sanayi kapitalizmi ve modernleşme sürecinden önemli oranda etkilenmiştir. Kır ve köyden kente yapılan göçler ve sosyal yardımlaşma/dayanışma kültürünün aktarıldığı mahalle havasının bozulmasıyla birlikte sosyal destek mekanizmasında aksamalar meydana gelmiştir. Bu dönemde gerçekleşen sosyal devlet oluşumu da çoğunlukla bireylerin sorumluluklarını devlete aktarmasıyla sonuçlanmıştır. Refah devletinin yaşadığı kriz sonucunda diğer dünya devletlerinde olduğu gibi devletimiz de sosyal politikaların sunumunda yerel yönetimlerin ve sivil toplumun katılımını gerekli görmeye başlayarak bu aktörleri etkin rol oynamaya davet etmiştir. Bu noktada Türk toplumunun geleneksel sosyal hizmet kültürünün toplumun sosyal sorunlarla baş etmede çok daha etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Geleneksel vakıf ve mahalle kültürü ile birlikte sosyal bireyler olarak gündelik hayata katılım sağlanmaktayken, bu kültürün dönüşümü sonucunda toplumda bireyselleşme ve yalnızlaşma ortaya çıkmıştır. Geleneksel sosyal dayanışma/yardımlaşmanın yerini sosyal devlete bırakmasıyla birlikte toplumun yerinde ve zamanında sorun çözme özelliği kaybedilmeye yüz tutmuştur.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Tarihsel olarak sanayileşmeyi takip eden süreçte dünya toplumları ekonomik, siyasal, kültürel ve sosyal anlamda farklı dönüşümler geçirmiştir. Türk toplumunda da bu süreç içinde belirli dönüşümler gerçekleşmiştir. Özelde bu çalışmanın konusunu toplumun geleneksel sosyal hizmet mekanizmalarındaki dönüşüm oluşturmaktadır. Modernleşme ile birlikte kır ve köyden kente, eski mahallelerden yeni güvenli sitelere doğru yapılan göç, şehirleri hem mekânsal hem de sosyal açıdan büyük yıkıma uğratmıştır. Eski mahalleler içindeki mekânsal yakınlık yerini yüksek duvarlarla çevrelenmiş sitelere bıraktığından, mekânsal yakınlığın verdiği sıcaklığı veremediği ve bireysellik duvarını ördüğü için insanlar arasına perdeler çekilmiştir. Bu yolla, toplumda ‘toplumsal’ dan ‘bireysel’e doğru bir dönüşüm gerçekleşmiştir.

Modernleşme sürecinde oluşan yeni kentlerdeki güvenli siteler bu sürecin toplumun barındırması gereken önemli niteliklerden “güven” duygusu dönüşümünün bir çıktısı olarak değerlendirilebilir. Toplumun bireyleri içinde yaşadıkları risk toplumunda aradıkları güveni güvenli sitelerde bulmayı beklemektedir. Bununla birlikte, güven duygusunun var olmadığı bir toplumda güvenli sitelerde bireylerin kendilerini güvende hissetmeleri mümkün değildir (Alver, 2013: 90-91). Kentleşme ile ortaya çıkan bu yeni mekânsal oluşum, bireylerinin kendilerini toplumdaki izole etmeleri ve sonuç olarak da toplum içinde bireyselleşmenin artması ile sonuçlanmaktadır.

Modernleşme süreci toplumda geleneksel Türk kültürünün olumlu yanlarının zamanla kaybı şeklinde seyretmektedir. Bireyler arasındaki iletişim bağlarının zayıflaması veya kopma noktasına gelmesi ve birtakım önyargıların da etkisiyle toplum içinde ötekileştirme ve duyarsızlık oluşmaktadır. Toplumu bir arada tutan iletişim bağlarının zayıflaması küreselleşme sonrası oluşan modern kentin yapısıyla da doğrudan alakalıdır. Mahalle kültürünün, dolayısıyla yüz yüze ilişkilerin ve insani dokunuşların yok olmaya yüz tuttuğu ve buna karşın “o senin sorunun” gibi bir ilgisizliğin veya “devlet gereğini yapar” gibi sosyal sorumlulukların devlete devri veya beklentisinin yayıldığı günümüzde, bireyler arası etkileşimde toplumsal duyarsızlığa neden olabilmektedir. Bu da birbirini tanımayan, birbiriyle selamlaşmayan ve hatta komşularını tanımayan bir topluma yol açmaktadır. Modernleşme ve kentleşme sonucunda mahallenin sosyal ilişkilere yönelik hizmet fonksiyonu yitirilmekte, bireyselleşme ve yalnızlaşma ile de toplumsal duyarlılık zayıflayarak sosyal hizmet ve sorumluluklar sosyal devlete devredilmektedir. Bu noktada, sosyal devletin sosyal sorunlara müdahalede tekelleşmesi, toplumu saf dışı bırakarak bireylerin sosyal katılımını olumsuz anlamda etkilemektedir. Sosyal sorunların çözümünde toplum duyarsız kalırken, sosyal devlet de her bireyin ihtiyacını karşılayamamakta hatta birçoğundan haberdar olamamaktadır. Dolayısıyla ihtiyaç duyulan sosyal hizmetlerin topluma gerektiği şekilde ulaştırılması mümkün olmamaktadır.

Toplumun içinde bulunan sosyal sorunların çözümünde Türk toplumunun geleneksel sosyal hizmet mekanizmasını canlandırmak önemlidir. Toplumun mahalle sisteminde olduğu gibi kendini denetlediği, koruyucu-önleyici mekanizmasını kullanarak sorunların ortaya çıkmasına engel olduğu, komşuluk sistemini barındıran yeni bir yapılanma toplumun içinde bulunduğu sorunlara bir çözüm olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda, sosyal sermayenin önemine dikkat çekilerek toplumun sosyal hizmet uygulamalarına aktif katılımının sağlanmasıyla sosyal devletin yükü hafifleyecektir. Bu durum, yerel yönetimlerin işbirliği ile yerinde ve zamanında daha etkili/verimli çözümlerin ve politikaların üretilebilmesini kolaylaştıracaktır. Nitekim Türk toplumu içinde bulunduğu ortak mekânda ortak sosyal

sermayeye sahip olduğu üyeleriyle kendi sorunlarını çözme yeteneğine tekrar kavuşup bu yolla sosyal katılımını artıracaktır.

KAYNAKÇA

- Alver, K (2013). Mahalle: Mahallenin Toplumsal ve Mekânsal Portresi, Ankara: Hece Yayınları.
- Alver, K (2013). Siteril Hayatlar, Kentte Mekânsal Ayrışma ve Güvenlikli Siteler, Ankara: Hece Yayınları.
- Bozkır Serdar, A. (2014). “Devlet Niteliğinin Değişmesi: Müdahaleci Kapitalizm ve Sosyal Refah Devleti”, Sosyal Politika, Bursa: Dora Yayıncılık.
- Cevizci, A., (1997), Felsefe Sözlüğü, İstanbul: Ekin Yayınları.
- Cılga, İ. (2004) “Bilim ve Meslek Olarak Türkiye’de Sosyal Hizmet”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayın No:16, Ankara.
- Çelik, C. (2012). “Şehir ve Din”, Kent Sosyolojisi, Ankara: Hece Yayınları.
- Demirci, M. (2012). “İslam’da Şehir ve Şehrin Sosyal Dinamikleri”, Kent Sosyolojisi, Ankara: Hece Yayınları.
- Kesgin, B (2012). “Kentsel Yoksulluğa Yönelik Yerinden ve Yerel Müdahale: Sosyal Belediyecilik”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı: 26, ss. 169-180.
- Lefebvre, H. (2014). Mekanın Üretimi, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Nirun, N. (1991). Sistemik Sosyoloji Yönünden Sosyal Dinamik Bünye Analizi, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Özaydın, M. M. (2008). “Küresel Etkilerle Şekillenen Sosyal Politika Anlayışı Ekseninde Sosyal Politikaların Geleceğini Tartışmak”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10 (1) , 163-180. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/gaziuibfd/issue/28329/301067>
- Sheafor, B. W. ve Horejsi C. J. (2014). Sosyal Hizmet Uygulaması Temel Teknikler ve İlkeler, Ankara: Nika Yayınevi.
- Tutar, H. (2012). “Modernite Ve Gelenek İkileminde Kimlik Tasavvurları”, Sakarya İktisat Dergisi, 1 (1) , 56-69. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sid/issue/30086/324676>
- Yelken, R. (2012). “Cemaatin Yeni Evi: Kent – Metropol”, Kent Sosyolojisi, Ankara: Hece Yayınları.
- Yıldız, M. Z., Faruk Alaeddinoğlu, (2011). “Küreselleşme Çağında Değişen Mekân Algılayışları” , Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2012). Sosyal Hizmete Giriş, Ankara: Sabev Yayınları.
- Zastrow, C. (2013). Sosyal Hizmete Giriş, Ankara: Nika Yayınevi.